

УДК 342.9:341.24(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.36>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА
ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Гаврильців М.Т.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-6735-7181*

Повалена М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-5638-200X*

Гаврильців М.Т., Повалена М.В. Адміністративно-правова доктрина захисту прав і свобод людини: теоретико-правовий вимір в умовах європейської інтеграції України.

Стаття присвячена комплексному дослідженню адміністративно-правової доктрини захисту прав і свобод людини в Україні в умовах євроінтеграції. Розкрито концептуальні, методологічні та нормативні засади формування сучасної доктрини адміністративного права як унікального багатовимірного феномену правової науки, що поєднує в собі філософію публічного управління, конституційні засади правового порядку та практичні механізми захисту прав людини.

Науково обґрунтовано, що адміністративно-правова доктрина є не просто системою поглядів на зміст і призначення адміністративного права, а й інституційною, процесуальною та нормативно-ціннісною матрицею, що забезпечує реалізацію принципу верховенства права в діяльності органів публічної влади. Особливу увагу зосереджено на інституційних елементах доктрини (органи виконавчої влади, омбудсмен, адміністративні суди), процесуальних інструментах (право на адміністративне оскарження, відкритість управлінських процедур), а також нормативно-ціннісних орієнтирах, що відображають європейські стандарти правової визначеності, пропорційності, доброчесності й ефективного правового захисту.

У статті доводиться, що доктринальне осмислення адміністративно-правових механізмів захисту прав людини сприяє не лише правовій модернізації, але й утвердженню європейської ідентичності України в умовах суспільно-правових трансформацій. Це забезпечує поступову інтеграцію національної системи публічного управління до правового простору ЄС та формування дієвої моделі захисту прав у контексті європейських стандартів.

Наведений аналіз дозволив сформулювати цілісне бачення доктринального розвитку адміністративно-правового механізму захисту прав людини в Україні, визначити його концептуальні орієнтири та практичні виклики. Підкреслюється необхідність подальшого наукового осмислення та систематизації адміністративно-правових підходів.

Ключові слова: адміністративно-правова доктрина, захист прав і свобод людини, публічне управління, верховенство права, адміністративне оскарження, європейська інтеграція, правова визначеність, адміністративне судочинство.

Havryltsiv M.T., Povalena M.V. Administrative legal doctrine of the protection of human rights and freedoms: a theoretical and legal dimension in the context of Ukraine's European integration.

The article is devoted to a comprehensive study of the administrative-legal doctrine of the protection of human rights and freedoms in Ukraine in the context of European integration. The conceptual, methodological and normative principles of the formation of the modern doctrine of administrative law

as a unique multidimensional phenomenon of legal science, which combines the philosophy of public administration, constitutional principles of the legal order and practical mechanisms for the protection of human rights, are revealed.

It is scientifically substantiated that the administrative law doctrine is not just a system of views on the content and purpose of administrative law, but also an institutional, procedural and normative-value matrix that ensures the implementation of the principle of the rule of law in the activities of public authorities. Particular attention is focused on the institutional elements of the doctrine (executive bodies, ombudsman, administrative courts), procedural instruments (the right to administrative appeal, openness of administrative procedures), as well as normative-value guidelines that reflect European standards of legal certainty, proportionality, integrity and effective legal protection.

The article argues that the doctrinal understanding of the administrative and legal mechanisms for the protection of human rights contributes not only to legal modernization, but also to the establishment of the European identity of Ukraine in the context of socio-legal transformations. This ensures the gradual integration of the national public administration system into the EU legal space and the formation of an effective model of rights protection in the context of European standards. The analysis provided allowed us to form a holistic vision of the doctrinal development of the administrative-legal mechanism for the protection of human rights in Ukraine.

Key words: administrative law doctrine, protection of human rights and freedoms, public administration, rule of law, administrative appeal, European integration, legal certainty, administrative justice.

Постановка проблеми. Формування адміністративно-правової доктрини захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні зумовлюється трансформацією системи публічного управління, орієнтованою на європейські стандарти верховенства права, належного врядування та забезпечення правової визначеності у відносинах між державою і особою. З огляду на стратегічний курс України на європейську інтеграцію, особливої актуальності набуває розроблення науково-теоретичних засад, які б сприяли формуванню ефективної адміністративно-правової моделі гарантування прав людини відповідно до *acquis communautaire* Європейського Союзу.

Актуальність дослідження визначається тим, що сучасні виклики правової системи України в умовах воєнного стану, конституційних реформ та адаптації до права ЄС вимагають не лише гармонізації законодавства, а й переосмислення базових принципів функціонування публічної влади. В цих умовах адміністративно-правова доктрина захисту прав і свобод людини має стати інструментом системної модернізації державного управління, орієнтованого на посилення гарантій прав людини, утвердження юридичного реалізму та зміцнення інституційної спроможності держави забезпечувати їх охорону.

Метою дослідження є визначення теоретико-правових засад адміністративно-правової доктрини захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні та аналіз її адаптації до стандартів Європейського Союзу.

Стан опрацювання проблематики. Вагомий внесок у розвиток теоретичних і методологічних засад адміністративно-правової доктрини, спрямованої на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини, а також удосконалення вітчизняного адміністративного законодавства відповідно до європейських стандартів, зробили українські вчені: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Н.П. Бортник, І.П. Голосніченко, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломоєць, О.І. Остапенко, С.Г. Стеценко, В.М. Шамрай та інші.

Їхні наукові здобутки заклали міцне підґрунтя для подальшого розвитку адміністративно-правової науки, сприяють удосконаленню правозастосовної практики, гармонізації національного законодавства з європейськими правовими нормами, стандартами, традиціями та цінностями.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне право як самостійна галузь публічного права відіграє ключову роль у встановленні балансу між владними повноваженнями держави та правами і свободами громадян. Здійснюючи регулятивний вплив, адміністративне право визначає порядок діяльності органів виконавчої влади, їх взаємодію з громадянами, процедури прийняття управлінських рішень, гарантії участі громадськості у процесі врядування. Особлива роль адміністративного права проявляється у його здатності поєднувати регулятивні та охоронні функції, що забезпечує ефективність державного управління та належну правову безпеку громадян. Відтак, реалізуючи охоронну функцію, ця галузь права забезпечує право особи на ефективний адміністративний захист, зокрема через інститути адміністративного оскарження, адміністративного судочинства, системи публічних консультацій та участі громадськості у прийнятті рішень.

З метою глибшого розуміння змісту досліджуваної категорії доцільно проаналізувати *структуру та динаміку наукових підходів* до формування адміністративно-правового захисту прав і свобод лю-

дини. Важливим є узагальнення напрацювань, здійснених у межах не лише адміністративно-правової науки, але й суміжних галузей – конституційного, європейського, міжнародного права, теорії держави і права, які безпосередньо впливають на формування сучасної адміністративно-правової парадигми.

В основу сучасної адміністративно-правової доктрини закладено *концепцію людиноцентризму*, згідно з якою головною метою функціонування держави є забезпечення гідності, безпеки та самореалізації кожної особи. Наукова традиція адміністративно-правового захисту прав людини в Україні сформувалася під впливом класичних доктрин європейського адміністративного права:

Німецька доктрина *Rechtsstaat* (буквально «*правова держава*») наголошує, що діяльність держави має ґрунтуватися виключно на законі, забезпечуючи верховенство права, правову визначеність і захист основних прав людини. Держава не може діяти свавільно, а лише в межах, визначених правом [1].

Французька доктрина *Service Public* («*публічна служба*» або «*служіння суспільству*») підкреслює, що головне призначення держави полягає у забезпеченні суспільних потреб через ефективне функціонування публічної адміністрації, орієнтованої на інтереси громадян. Це концепція соціальної відповідальності держави [2].

Англійська доктрина *Rule of Law* («*верховенство права*») означає, що ніхто – ні громадянин, ні уряд – не стоїть понад законом. Усі підпорядковуються однаковим правовим нормам, а права особи гарантуються незалежним судом [3].

Адаптація цих доктрин до національної правової системи сприяла утвердженню принципів верховенства права, відкритості, пропорційності та ефективності публічної адміністрації. Водночас сучасний стан розвитку адміністративного права в Україні значною мірою визначається обставинами військової агресії та воєнного стану, який супроводжує майже весь час роботи кафедри над темою. Війна створює додаткові виклики для забезпечення прав і свобод людини, вимагає оперативної адаптації адміністративних процедур, формування механізмів захисту громадян у кризових умовах та посилення інституційної спроможності державних органів.

Аналіз сучасних наукових підходів і нормативної бази у сфері адміністративного права дав можливість дійти висновку, що змістовне наповнення адміністративно-правової доктрини визначається трьома ключовими аспектами:

інституційним – діяльність органів виконавчої влади, правоохоронних органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, адміністративних судів тощо;

процесуальним – гарантії прав осіб у процедурах публічного управління, адміністративного оскарження, судового захисту;

нормативно-ціннісним – верховенство права, пропорційність, доброчесність, рівність перед законом, юридична визначеність, право на ефективний засіб правового захисту та інші фундаментальні принципи.

Як влучно зауважує В.К. Колпаков, у контексті сучасної трансформації публічного права доктрина адміністративного права постає не лише як сукупність теоретичних поглядів на галузь, але й як складна, багатовимірна система, що інтегрує методологічні, концептуальні, функціональні та нормативні підходи. Її системність не зводиться до суто структурного аспекту, а охоплює філософію адміністративного регулювання, логіку взаємозв'язків між суб'єктами, цільові орієнтири публічного адміністрування та трансдисциплінарні моделі правотворення [4, с. 25].

Отже, науково-теоретичне підґрунтя формування адміністративно-правової доктрини захисту прав і свобод людини і громадянина охоплює систему філософських, юридичних і управлінських ідей, спрямованих на реалізацію конституційного принципу верховенства права та євроінтеграційних орієнтирів розвитку України. Воно створює концептуальну основу для подальшого удосконалення національної моделі адміністративно-правового захисту прав людини відповідно до європейських стандартів і практики Європейського суду з прав людини.

У цілому під політикою розуміють спільну діяльність групи людей, спрямовану на результативну реалізацію суспільних й індивідуальних інтересів. Вона містить у собі, насамперед, соціальні відносини між суб'єктами взаємодії у формі питань про владу і механізми політичного процесу; позначення раціонального напрямку діяльності політичного суб'єкта для досягнення певної мети; вказує на систему інститутів як організаційних форм вираження інтересів і цінностей [5, с. 567].

Державна політика розглядається через призму сукупності дій системи органів державної влади, спрямована на управління та координацію суспільних процесів на основі спільних цілей, принципів та методів. Вона включає в себе розробку, нормативне закріплення та реалізацію державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою вирішення актуальних проблем та задоволення потреб громадян.

Державною політикою у сфері захисту прав людини є діяльність держави з управління та керівництва суспільством на підставі системи спеціальних заходів, цілей, принципів, які спрямовані на розроблення стратегічного курсу розвитку сфери гарантування та охорони прав та свобод людини та громадянина. Таким чином, державна політика сприяє формуванню напрямків розвитку держави, а також механізмів реалізації такої політики [6, с. 18].

У науковій літературі пропонують розрізняти дві складові частини закріплення на законодавчому та доктринальному рівні ключових аспектів формування та реалізації державної політики у сфері адміністративно-правової охорони права і свобод людини і громадянина. *Загальносоціальна складова частина* – з питань сприяння становлення громадянського суспільства та розвитку механізмів забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина. *Інституційно-функціональна складова частина* – щодо здійснення адміністративної реформи, реалізації публічного управління, правового статусу й реформування суб'єктів публічної адміністрації, здійснення децентралізації влади. Означені складники є взаємопов'язаними, коли від ступеня та міри розвитку суспільної складової частини напряду залежить публічний вираз. Слід погодитися з тим, що реальне піднесення громадянського суспільства в нашій державі буде стимулювати органи публічної влади запроваджувати нові та більш ефективні форми, методи та способи правової охорони, а широкий громадський контроль за їхньою діяльністю не дозволить поширитися надмірному бюрократизму, корупційним проявам тощо [7, с. 177].

Реальним проявом *загальносоціальної складової* спрямування державної політики на розвиток і підтримку громадянського суспільства стало затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, що було здійснено Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 [8]. Національна стратегія декларує, що становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства.

Важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування інститутів громадянського суспільства, через які громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів. Партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей, закріплених у положеннях Конституції України, зокрема щодо свободи та особистої недоторканності громадян, свободи слова і думки, свободи вираження поглядів і переконань, свободи світогляду і віросповідання, свободи об'єднання, участі громадян в управлінні державними справами тощо [8].

Наведені положення Національної стратегії засвідчують системний характер державної політики України щодо підтримки розвитку громадянського суспільства. Це проявляється у створенні сприятливих умов для діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодженні відкритого й прозорого діалогу між органами влади та громадянами, а також у визначенні пріоритетності прав і свобод людини й громадянина у сфері публічного управління. Такий підхід відображає прагнення держави до реалізації принципів належного врядування (good governance), що ґрунтується на відкритості, підзвітності, участі громадськості та ефективності управлінських процесів, спрямованих на забезпечення публічного інтересу та утвердження європейських демократичних цінностей.

Інституційно-функціональна складова частина державної політики у сфері адміністративно-правової охорони прав і свобод людини і громадянина розвиває наведені вище національні підходи щодо їхньої пріоритетності та найвищої суспільної цінності. Водночас основний акцент зосереджено на особливостях публічного управління та адміністративно-правового статусу органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Насамперед, сьогодні продовжують розвиватися стратегічні напрямки адміністративної реформи, започаткованої ще Концепцією адміністративної реформи в Україні, схваленою Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98 [9]. Подальше оновлення системи публічного управління відбулося із прийняттям Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р [10], яка передбачає запровадження принципів належного врядування, підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади, удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики.

Реформування системи державного управління здійснюється з урахуванням Європейських стандартів належного адміністрування, розроблених Програмою підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (далі – Програма SIGMA) та викладених у документі «Принципи державного управління». Зазначений документ містить систему принципів і критерії оцінки державного управління, що базуються на основі міжнародних стандартів і вимог, а також кращих практик держав – членів ЄС та держав Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – Європейські принципи). Ця Стратегія розроблена з урахуванням Європейських принципів та результатів проведеної у 2018

році експертами Програми SIGMA оцінки стану державного управління в Україні, а також досвіду, набутого на попередньому етапі проведення реформи державного управління [10].

Важливим етапом продовження адміністративної реформи стало ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17 листопада 2021 р. № 2073-IX [11], який системно врегулював питання взаємодії громадян і суб'єктів публічної адміністрації, закріпив основоположні принципи належного врядування, пропорційності, відкритості та права особи бути вислуханою. Реалізація цього закону з 2023 року стала практичним втіленням європейських підходів до адміністративного процесу, що сприяє зміцненню гарантій прав і свобод людини у сфері публічного управління.

Висновки. Науково-теоретичне та нормативне підґрунтя формування адміністративно-правової доктрини захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні ґрунтується на поєднанні європейських правових традицій, сучасних підходів до публічного управління та вітчизняних наукових напрацювань. В основу цієї доктрини покладено концепцію людиноцентризму, що визначає права та свободи людини як головну мету й водночас критерій ефективності діяльності публічної влади.

Синтез положень німецької доктрини *Rechtsstaat*, французької концепції *service public* та англійського принципу *rule of law* забезпечив методологічне підґрунтя для утвердження в Україні принципів верховенства права, належного врядування, пропорційності та підзвітності влади. Саме ці засади стали орієнтирами для вітчизняної адміністративно-правової науки й практики реформування публічного управління.

В умовах воєнного стану та триваючої збройної агресії російської федерації проти України особливого значення набуває саме системність адміністративно-правових механізмів гарантування прав і свобод, що поєднують захист національної безпеки з дотриманням основоположних прав людини. Це свідчить про зрілість української адміністративно-правової доктрини, яка поступово трансформується з суто нормативної конструкції у реальний інструмент правової державності та демократичного врядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in Germany: Commission Staff Working Document / *European Commission*. Brussels, 24 July 2024. SWD (2024) 805 final. 22 p. https://commission.europa.eu/document/download/3d1a2f80-5989-4364-a9e6-d925d4a1c900_en?filename=16_1_58059_coun_chap_germany_en.pdf (дата звернення: 09.11.2025).
2. Laugier, Vivian. Droit administratif 2023: France. *Revue européenne de droit public*. 2024. Vol. 36. № 2 (132). 21 p. (hal-04966920) (дата звернення: 09.11.2025).
3. Marique, Yseult *Rule of Law and Administrative Justice*. Oxford Handbook of Administrative Justice. 2022. Oxford: Oxford University Press, pp. 305–328. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190903084.013.16> (дата звернення: 09.11.2025).
4. Колпаков В.К. Доктрина адміністративного права як системний феномен: структура, епістемологія, трансформаційний потенціал *Розвиток доктрини адміністративного права в умовах сучасних суспільних трансформацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ірпінь, 14 травня 2025 р. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 25–38. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-497-2-6> (дата звернення: 13.11.2025).
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
6. Биков О.М., Лисенко Я.О. Вплив державної політики у сфері захисту прав людини на розвиток демократичної держави *Legal Bulletin*. 2024. № 1 (11). С. 16–22. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-11-A2> (дата звернення: 12.11.2025).
7. Мозгова А. Державна політика у сфері адміністративно-правової охорони прав і свобод людини і громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 175–180. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.28> (дата звернення: 12.11.2025).
8. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: затверджено Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> (дата звернення: 12.11.2025).
9. Концепція адміністративної реформи в Україні: схвалено Указом Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
10. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
11. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 12.11.2025).